Revista „Gândirea” – o abordare sistematică a dimensiunii religioase a culturii româneşti în context european

Cristina Gabriela NEMEŞ*

Key-words: *magazine*, *culture*, *spirituality*, *religious*

Prezentul studiu îşi propune o reexaminare a revistei „Gândirea” şi aşezarea acesteia pe poziția de componentă organică a culturii româneşti, dintr-o perspectivă religioasă, legând fenomenul românesc de cel european. Punctul de referință îl constituie atât articolele publicate în paginile revistei „Gândirea” sau în alte reviste din țară sau străinătate, cât şi studiile[1] sau antologiile[2] apărute anterior anului 1989. Sub cenzura comunistă, autorii studiați erau considerați, la vremea respectivă, „minori”, iar opera lor poetică trecută de cele mai multe ori la index.

Studii mai recente şi abordări moderne precum internetul, interviul, cercetarea pe teren sau cercetarea manuscriselor vin să completeze demersurile tradiționale (enciclopedii, dicționare, istorii literare, bibliografii, ediții ale volumelor de versuri), punând astfel în valoare locul revistei „Gândirea”, atât în literatura română, cât şi în cea europeană.

O analiză a studiilor apărute înainte de anul 1989 oferă o perspectivă exclusiv laicizantă de interpretare, atât a poeziei, cât şi a contextului socio-cultural al vremii apariției revistei. Apărut în anul 1975, studiul dedicat „Gândirii” de criticul literar D. Micu se încadrează în dogmele ideologice ale timpului. Meritul său, incontestabil, constă în faptul că repune în discuție o mişcare literară care, deşi destul de ignorată sau chiar blamată, creionează ideologia revistei. Criticul literar Ov.S. Crohmălniceanu îi recunoaşte acest merit:

* Liceul Tehnologic „Liviu Rebreanu”, Bălan, Harghita, România.

[1] A se vedea studiile reprezentative: Călinescu 1941; Micu 1975; Gh. Vrabie, *Gândirismul – Istoric. Doctrină. Realizări*, Bucureşti, Editura Cugetarea, 1940; Ov.S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Bucureşti, Editura Minerva, 1974; Mircea A. Diaconu, *Poezia de la „Gândirea”*, ediția a-II-a, Bucureşti, Ideea Europeană, 2008.

[2] Pan M. Vizirescu, *Poezia noastră religioasă*, Cluj, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1943; *Poeziile creştinilor români*, Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1944; *Antologia poeziei religioase româneşti*, ediție îngrijită de Florentin Popescu, Bucureşti, Editura Albatros, 1992; Emil Pintea, *„Gândirea”. Antologie literară*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992; *Poezie creştină românească*, ediție îngrijită de Magda şi Petru Ursache, Iaşi, Editura Institutul European, 1996; *Rugăciunile poeților*, ediție îngrijită de Nicolaescu şi Dan Ioan Nistor, Bucureşti, Editura Paralela 45, 2000; Ion Buzaşi, *Poezia religioasă românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003; *Gândirea. Poezia de inspirație religioasă, Antologie*, ediție, prefață şi note de Laura Bădescu şi Mihaela Găitănaru, Craiova, Editura Universitaria, 2007.

BDD-V2626 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:12 UTC)

> Dumitru Micu păşeşte pe un teren aproape neexplorat [...] explicarea şi caracterizarea exactă a „gândirismului" presupun un studiu bazat pe o concepţie materialist-istorică [...] nu emite nici o judecată fără să pună pe masă dovezile chemate a o îndreptăţi [...] ideile la „Gândirea" sunt urmărite în contextul istoric al epocii, sub efectul lor practic [...] din titlul cărţii, Dumitru Micu, deosebeşte „Gândirea" de gândirism (Crohmălniceanu 1975: 56).

În aceeaşi linie, Laurenţiu Ulici reţine faptul că, dintre toţi colaboratorii revistei, Lucian Blaga se evidenţiază prin opera şi personalitatea sa culturală covârşitoare:

> [...] contribuţia literară a celor mai talentaţi dintre colaboratorii de frunte ai revistei şi îngăduindu-şi o singură, mare slăbiciune, explicabilă într-un fel: Lucian Blaga pe care, practic, îl scoate dintre gândirişti, după ce tematic îl aşeza în aripa de „stânga" a revistei, gest a cărui justeţe rămâne totuşi discutabilă (Ulici 1975: 10).

Caracteristica esenţială a revistei o constituie dimensiunea religioasă care a fost impregnată de conducătorul său spiritual, Nichifor Crainic. Revista conţine studii, recenzii şi cronici, dar şi opere literare în care predomină metafizicul, un anume spirit religios care îşi face simţită prezenţa. Această observaţie îl determină pe Z. Ornea să remarce existenţa unor „factori lianţi" ai revistei: sensibilitatea metafizică, spiritul religios şi aspiraţia către un estetic „dezmărginit" şi, grupate în două secţiuni, „tema chtonică şi invarianta sentimentului religios" (Ornea 1980: 556).

Contextul apariţiei revistei este şi el analizat de criticii literari ai vremii, care vedeau în acest eveniment un aşa-zis „moment de criză", dacă nu chiar de haos, care explică apariţia unei astfel de reviste cu un asemenea profil. În acest sens, pentru Emil Pintea, „Gândirea" era „o necesitate a epocii" (Pintea 1992: 13), în vreme ce Pamfil Şeicaru vedea în revistă o „salvare în haos, pe linia unui cosmos spiritual, simţit de generaţia noastră, în anii tulburi de după războiu" (Şeicaru 1930: 4).

În majoritatea articolelor publicate în această perioadă se diagnostica starea socială, culturală şi morală a societăţii româneşti după război. Se dorea o revenire din criza morală care se adâncea destul de pregnant şi, în acest scop, se făcea un apel la conştiinţă, la reînnoire sau înviere spirituală:

> [...] situaţia ţării noastre este grea. Şi nu atât din punct de vedere economic [...], cât din punct de vedere moral. Ne-am pierdut axa sufletească, suntem teribil de dezorientaţi. Dar parcă în viaţa culturală e altfel? Deschideţi ferestrele să intre aerul încrederii, al bunului simţ, al valorificării juste, al criticei drepte (Bassarabeanu 1932: 2).

Dorinţa de a avea o cultură proprie care să fie răspândită printr-o revistă va prinde contur şi va deveni un crez mesianic. Păstrarea şi transmiterea valorilor acestui popor – tradiţiile şi credinţa, reînnoirea spirituală – vor deveni simboluri naţionale. În acest context, surprins şi comentat de Cezar Petrescu, mentorul clujean al revistei, va apărea „Gândirea":

> Se afla în vremea aceea la Cluj o colonie de juni cărturari sosiţi din toate ungherele vechiului regat. Ne atribuiam o chemare mesianică [...], ne îndemna nivelul ridicat al ziarelor şi revistelor maghiare; şi tipăriturile saşilor de la Sibiu şi Braşov, cu vechea lor tradiţie de cultură. Ne-am simţit deodată singuri [...] s-a deşteptat instinctul solitar, nu de luptă, ci de conservare şi de apărare a generaţiei. Ceea ce ne-ar trebui

BDD-V2626 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:12 UTC)

> nouă, ca să ne cunoaştem şi să ne găsim drumul ar fi o revistă, a noastră, scrisă de noi, pentru noi [...] am scris prietenilor de la Bucureşti [...] prietenilor de la Viena: Nichifor Crainic şi Al. Busuioceanu (Petrescu 1930: 407).

Similitudinile aspiraţiilor spirituale naţionale cu cele europene sunt punctate de mai mulţi autori, printre care acelaşi Cezar Petrescu:

> [...] atmosfera în care a luat fiinţă „Gândirea" şi nevoia de limpezire în care se afla generaţia noastră neliniştită de atunci, e destul să le încadrăm în atmosfera de după războiu a întregii Europe de atunci [...] treptat drumul „Gândirii" s-a confundat cu drumul spiritualităţii româneşti, înfăţişată de generaţia de după războiu. Atmosfera tulbure în care se afla toată Europa în anul 1920 [...] fiecare popor şi-a îndreptat arta şi literatura şi gândirea spre izvoarele cele vechi şi mereu împrospătate ale credinţei şi ale tradiţiei pământene. Publicaţiile aceloraşi generaţii din Franţa, Italia, Germania, îl descopereau prin proprie şi sincronică experienţă, convergând spre aceeaşi ţintă ultimă (Petrescu 1930: 407).

În scurt timp, „Gândirea" avea să devină una dintre cele mai importante publicaţii datorită faptului că a reuşit să atragă personalităţile culturii româneşti:

> „Gândirea" a izbutit să fie un centru şi o imagine integrală a literaturii şi artelor în epoca de după războiu. Nici o publicaţie similară din ţară n-a grupat în jurul ei o pleiadă mai numeroasă de scriitori, cunoscători ai culturii europene (Petrescu 1930: 411–413).

Studiile apărute după anul 1989 pun în valoare şi contextul politic al vremii, atât european, cât şi naţional, cu scopul de a evidenţia modelul cultural specific fiecărui popor. În acest sens, George Enache face următoarea constatare:

> Pentru a înţelege disputele intelectuale iscate în perioada interbelică, este necesar să precizăm că au existat în cultura europeană două tendinţe. Prima punea accentul pe o *koine* culturală. Se presupunea existenţa unui standard cultural unitar care nu putea fi încălcat [...], cealaltă tendinţă [...] naţională, miza pe diversitate şi pe accentuarea specificului fiecărui popor. Prin urmare, conform acestui model, fiecare cultură naţională era la fel de valoroasă (Enache 2005: 458).

Dimensiunea religioasă a culturii româneşti este abordată şi din prisma politicului de către intelectualitatea interbelică. Judecăţile de valoare emise de personalităţile strânse în jurul „Gândirii" vor emite un nou curent care va cuceri teren şi pe plan european. Pamfil Şeicaru surprinde esenţa noii mişcări:

> [...] cugetarea europeană simte tot mai mult nevoia unei noi orientări. Mulţimea traducerilor din romancierii ruşi – în special din Dostoievski, prototipul spiritului mistic slav –, poezia lui R.M. Rilke, succesul lui R. Tagore, nu sunt [...] coincidenţe [...] războiul [...] a fost şi o radicală transformare a spiritului moral [...] gândirea umană a căutat drumuri noi, mai directe, mai sigure, spre infinit. Aici trebuie căutată originea simpatiei care înconjură pe scriitorii mistici. Este necesitatea sufletului omenesc de a găsi, prin artă, contactul cu lumea de dincolo (Şeicaru 1922: 42–43).

Contrar celor afirmate de Pamfil Şeicaru, Mihail Dragomirescu vedea în literatura română a epocii o decadenţă tocmai ca urmare a apariţiei unei noi ideologii, de natură mistică, care avea să ne influenţeze:

BDD-V2626 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:12 UTC)

> [...] de pe la 1925, decadența literaturii începe sub influența propagandei străine (mai ales germane). Apar reviste, scriitori: misticul Tagore, germanul Rieke care sunt ideologi mistici. Misticismul, pus în valoare printr-o vocațiune oratorică cizelată, de Vasile Pârvan, își întinde din ce în ce mai mult aripile peste ogorul românesc (Dragomirescu 1929: 1).

Ca o consecință a acestui fapt, se contura necesitatea unei noi direcții proiectată a fi „mântuitoare", după cum punctează poetul şi gazetarul Sandu Tudor într-un articol intitulat *Prolog pentru ceasul acesta*, publicat în revista pe care a fondat-o, „Floarea de foc":

> Peste tot se simte acea arşiță, acea sete a sufletelor râvnitoare [...] focul duhului şi paloşul cuvântului să făptuiască viteaz şi deplin această lucrare mântuitoare (Tudor 1932–1933: 3).

Această schimbare de direcție a revistei „Gândirea" o constata şi G. Călinescu, în cunoscuta sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, de unde reținem afirmația:

> [...] preluând revista „Gândirea" de la Cluj, Nichifor Crainic îi imprimă direcție ortodoxistă. Până atunci problema religioasă nu lipsise scriitorilor făcând parte din cler, însă ea se afla [...] în fază teologală (Călinescu 1941: 801).

Eugen Lovinescu întrevede anumite limite ale revistei:

> [...] trecerea ei la Bucureşti, sub Nichifor Crainic, ea a devenit un organ de luptă şi de atitudine literară [...] ea a fost o revistă îngrijită din toate punctele de vedere, care, mai ales la începuturile ei, fără să selecteze talente tinere şi să le dea o circulație – poate pentru că n-a avut un critic cu autoritate – a strâns în jur un grup de scriitori de talent. Sub raportul tehnic şi chiar al literaturii publicate se poate [...] vedea în „Gândirea" una dintre cele mai bune reviste de după războiu (Lovinescu 1937: 49–50).

Dacă, în opinia scriitorului şi filosofului Emil Cioran, „Gândirea" „este indiscutabil cea mai bună revistă care a apărut în România" (Cioran 1932: 1–2), iar Vintilă Horia o cataloga ca fiind „cea mai de seamă [...] în literele româneşti" (Horia 2000: 1), pentru teologul şi scriitorul Dumitru Stăniloae, revista „Gândirea" a reprezentat prima epocă de maturitate a culturii autohtone (Stăniloae 1942: 1). Dintre articolele apărute în Occident, istoricul englez Keith Hitchins vorbeşte despre „enormul prestigiu literar al revistei" (Hitchins 1996: 324), în vreme ce Basil Munteano o aprecia ca fiind „o publicație elegantă, de o admirabilă ținută literară" (Munteano 1938: 185):

> „L'Europe Centrale", care a apărut la Praga, publică în numărul său de la 30 mai 1931 de Basil Munteano, articolul *A zecea aniversare a Gândirii*; ca publicație se prezintă magnific, calitatea hârtiei ei, tipăritura, planşele lui Demian dau un aspect bogat şi rafinat şi îi îngăduie să fie pe acest plan cu cele mai bune publicații din Occident (Munteano 1931: 320).

În articolul *„Gândirea" – zece ani de spiritualitate românească*, Nae Ionescu evidenția scopul revistei:

BDD-V2626 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:12 UTC)

> „Gândirea" s-a născut după război, din nevoia de manifestare şi de cunoaştere de sine a generaţiei noastre [...] dintru început [...] n-a avut un profil precis [...]. „Gândirea" e singura revistă de atitudine. Ce spunem şi ce vrem? Logos–Cuvântul–Gândirea: aceeaşi afirmare a spiritualităţii în trei forme deosebite. Iată definiţia generaţiei noastre: căutători ai duhului. Şi asta explică totul: ortodoxie, naţionalism, monarhie, autohtonism-toate sunt caracteristice naţiunii noastre (Ionescu 1930: 1).

Dim. Remenco, redactor basarabean la revista rusească „Drumul" a lui Nikolai Berdiaev, îi trimite lui Nichifor Crainic o scrisoare, din care reţinem următoarea afirmaţie: „[...] apariţia revistei este o izbândă spirituală a intelectualităţii româneşti în aceste vremuri"[3].

În aceeaşi linie, criticul literar Iulian Boldea apreciază dimensiunea spirituală a publicaţiei:

> [...] tradiţionalist-ortodoxă, revista „Gândirea", care a impus mai cu seamă poeţi şi poezie, n-a avut totuşi, din punct de vedere ideologic, consecinţe ferme în literatură [...] făcea să cadă accentul principal pe spirit (Boldea 2005: 373),

iar Petru Berar face o serie de constatări referitoare la sursa temelor şi motivelor religioase:

> În ceea ce priveşte resursele ideologice europene la care apelează Nichifor Crainic şi pe care le preia [...] ele sunt redate de filosofia lui Spengler (în Parsifal), de ortodoxismul existenţialist al lui Berdiaev şi Soloviov, de filosofia istoriei a lui Miguel de Unamuno (Sensul tradiţiei) şi de impresionismul filosofic al lui Keyserling (Berar 1937: 57–58).

Caracteristica esenţială a revistei „Gândirea" constă în faptul că şi-a dorit crearea unui curent spiritual, modelul fiind cel de tip european. Ideile filozofului Oswald Spengler vor constitui noul model românesc, însă având un conţinut original de tip naţional. Aceasta este direcţia de bază a perioadei interbelice, perioadă de maximă înflorire a culturii şi spiritualităţii româneşti. Toate aceste studii pun în valoare fenomenul gândirist din perioada interbelică, precum şi ecoul naţional şi european pe care l-a avut revista „Gândirea" în publicaţiile vremii.

Bibliografie

Bassarabeanu 1932: Dem. Bassarabeanu, *Criza morală*, în „Ramuri", revistă politică săptămânală, an I, nr. 1, 17 decembrie.

Berar 1973: Petru Berar, *Promisiuni noi în cercetarea gândirismului*, în „Era socialistă", an LIII, nr. 23, decembrie.

Boldea 2005: Iulian Boldea, *Istoria didactică a poeziei româneşti*, Bucureşti, Editura Aula.

Călinescu 1941: George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Bucureşti, Editura Semne.

Cioran 1932: Emil Cioran, *„Gândirea"*, în „Calendarul", an I, nr. 238, 4 decembrie.

Crohmălniceanu 1975: Ov. S. Crohmălniceanu, *O importantă contribuţie la cunoaşterea literaturii române interbelice*, în „Era socialistă", an LV, nr. 10, mai.

[3] A se vedea scrisoarea integrală, expediată din Chişinău, la data de 30 mai 1931, de către basarabeanul Dim. Remenco lui Nichifor Crainic, publicată în revista „Gândirea", an XI, nr. 6–8, iunie–august 1931, p. 322.

BDD-V2626 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:12 UTC)

Dragomirescu 1929: Mihail Dragomirescu, *Mişcarea literară actuală*, în „Falanga", an III, nr. 56, 1 iunie.
Enache 2005: George Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană*, Bucureşti, Editura Nemira.
Hitchins 1996: Keith Hitchins, *România 1866–1947*, traducere de George G. Potra şi Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, Bucureşti.
Horia 2000: Vintilă Horia, *Reîntâlnire cu Nichifor Crainic*, în „Jurnalul literar", nr. 7–8.
Ionescu 1930: Nae Ionescu, *„Gândirea" – zece ani de spiritualitate românească*, în „Cuvântul", an VII, nr. 2037, 21 decembrie.
Lovinescu 1937: Eugen Lovinesu, *Istoria literaturii române contemporane*, Bucureşti, Editura Socec.
Munteano 1931: Basil Munteano, *Cronica măruntă*, în „Gândirea", an XI, nr. 6–8, iunie–august.
Munteano 1938: Basil Munteano, *Littérature roumaine*, Paris, Editions du Sagittaire.
Ornea 1980: Z. Ornea, *Tradiționalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Petrescu 1930: Cezar Petrescu, *Zece ani. Pe când eram mai tineri*, în „Gândirea", an X, 12 decembrie.
Pintea 1992: Emil Pintea, *O țară strânsă într-un borcan*, în „Steaua", an XLIII, nr. 1, ianuarie.
Stăniloae 1942: Dumitru Stăniloae, *„Gândirea" la 20 de ani*, în „Telegraful român", an XC, nr. 5.
Şeicaru 1922: Pamfil Şeicaru, *O carte tânără. Alexandru Busuioceanu: Figuri şi cărți*, în „Gândirea", an I, nr. 20, 15 februarie.
Şeicaru 1930: Pamfil Şeicaru, *Zece ani*, în „Curentul", an III, nr. 1048, 21 decembrie.
Tudor 1932–1933: Sandu Tudor, *Prolog pentru ceasul acesta*, an I, nr. 1.
Ulici 1975: Laurențiu Ulici, *O monografie polemică*, în „Contemporanul", nr. 19, 9 mai.

"Gândirea" Journal– a Systematic Approach of the Religious Dimension of the Romanian Culture in the European Context

This paper is part of the PhD Thesis entitled: "*Gândirea": Mystical-Religious Poetry* and proposes a reevaluation regarding the context of the journal's appearance on a national and European level, emphasizing the social, cultural, political and spiritual factors. It refers to the context in which "Gândirea" journal appeared, namely in the European post war atmosphere. The ideal reflected in publications from France, Italy and Germany was to become common with the Romanian one, motivating a new direction, the spiritual one, seen by the post war generation.

For this purpose, we used as biographical sources a series of articles published in the Romanian and the European press of that time, and also a series of critical and historical studies that had the objective to highlight, on the one hand, the Romanian literature, and on the other hand, the European literature.

BDD-V2626 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:12 UTC)